

KATARINA KOLEGA

Zlatne stranice izvedbene avangarde

Rotulus Homo Pendulum, kružimo pjesničkim, dnevničkim,
artivističkim zapisima i mekoterorističkim performansima
Marka Breclja i Ivana Volariča Fea

Autorski tim: DAMIR BARTOL INDOŠ, TANJA VRVILO,
ZLATKO BURIĆ KIĆO, DRAGANA MILUTINOVIĆ

Pogon Jedinstvo, Zagreb

Premijera: 14. siječnja 2025.

NOORDUNG 1995 – 2045, prema drami *Ljubav i država*
Vladimira Stojsavljevića

Redatelj: DRAGAN ŽIVADINOV

Kulturno središte europske svemirske tehnologije, Vitanje

Premijera: 20. travnja 2025.

> *Rotulus Homo Pendulum* foto: Ratko Mavar

Prošla i ova godina u znaku su dvojice velikih izvedbenih avangardnih umjetnika na ovim prostorima – Damira Bartola Indoša i Dragana Živadinova. Iako se estetski potpuno razlikuju, dijele istu posvećenost svojem stvaralaštvu, nepokolebljivo ga desetljećima brane, unatoč mnogim nerazumijevanjima, i strpljivo oko sebe okupljaju istomišljenike i publiku koja, ako i ne razumije, duboko proživljava njihov umjetnički čin. Struka je to i nagradila pa su obojica dobila najviša državna priznanja za životno djelo – u

Sloveniji Živadinov je ovjenčan uglednom *Prešernovom nagradom*, a Indoš je u Hrvatskoj primio Nagradu *Vladimir Nazor*.

Činjenica da su naizgled potpuno različiti, a opet toliko slični, potaknula je i teatrologinju Agatu Juniku na pisanje doktorske disertacije u kojoj je njihovu praksu povezala u sintagmu „sveto i ludičko kao modusi političkoga u teatru“. To je i dio naslova knjige koju je Akademija dramske umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu objavila u prosincu 2019. (*Indoš*

> *Rotulus Homo Pendulum* foto: Ratko Mavar

i Živadinov, teatro-bio-grafije: sveto i ludičko kao modusi političkoga u teatru), a nakon pet godina pojavila se i u slovenskom prijevodu i izdanju Knjižice MGL-a (Mestno gledališče ljubljansko). „Ne znam točno što me privuklo njihovoj umjetnosti i što me uz nju zadržalo. Ako bih nekako morala imenovati, onda bi to bila nesvakidašnja posvećenost, neiscrpna zaigranost i utopistički sentiment spram svijeta koji ih okružuje“, piše autorica u predgovoru. Potpuno bih se s time složila, posebice kad je riječ o Indošu (jer mi je rad Dragana Živadinova manje poznat). Često mi njegove predstave nisu jasne, nakon njih sam u isto vrijeme zbunjena i zatravljena mnoštvom simbola kojima sam bila obasuta te nevjerojatnom izvođačkom energijom koju

maksimalno emaniraju prije svega Damir Bartol Indoš i Tanja Vrvilo, a potom u istoj ili manjoj mjeri ostali suradnici.

Susreti velikih umjetničkih osobnosti

Damir Bartol Indoš i Dragan Živadinov susretali su se tijekom života na različitim radionicama i festivalima, obojica su radila u sklopu Ristićeva subotičkog projekta KPGT (Kazalište, pozorište, gledališće, teatar), međusobno su pratili rad jedan drugoga i poštovali ga, međutim nikad nisu zajedno radili. Sve do ove godine. Za njihovu umjetničku suradnju zaslužna je upravo spomenuta knjiga. Obojica su sudjelovala na predstavlja-

nju njezina slovenskog izdanja potkraj prošle godine kad je Živadinov u trenu prihvatio Indošev poziv na sudjelovanje u njegovoj novoj predstavi posvećenoj Marku Brecelju. Za nju ga je nadahnula upravo Živadinovljeva predstava iz 2019. *Biokozmizam: Izreka* u kojoj je Brecelj posljednji put javno nastupio. Predstava je osmišljena za dvojicu velikih slovenskih umjetnika istoga imena – glumca, plesača i koreografa Marka Mlakara i glazbenika, aktivista i performerera Marka Brecelja. Obojica su tada bolovala od teških bolesti – od raka je Brecelj 2022. i preminuo, a s multiplom sklerozom Mlakar se godinama bori. U ondašnjoj predstavi još je stajao na nogama, opirući se fizičkoj krhkosti. U kozmonautskom duhu, u rukama je držao svoj umjetnički satelit Umbot MM koji nosi zapis njegove biografije. „Čini se kao da taj simbol, koji konkretno i metaforički obuhvaća njegov portret, preuzima funkciju koju mu Mlačnikova bolest više ne dopušta“, zaključit će kritičarka Nataša Berce na portalu neodvisni.art.

Indoš i Živadinov u mladosti su doznali za desetak godina starijega Brecelja. Nekadašnji član slavne grupe Buldožer bio je mnogima poznat. Iako je s bendom snimio samo tri albuma sedamdesetih godina prošloga stoljeća, postao je jedan od najistaknutijih frontmena, vokala i autora na jugoslovenskoj alternativnoj rock-sceni. I prije Buldožera Brecelj je skladao stihove, pa kruži legenda da je mladi Živadinov čuo njegove nezaboravne stihove „Duša i ja, zviždali smo rakovima“ u pjesmi „Duša i ja“ iz 1973. s kojom je nastupio i na Festivalu šansone u Opatiji. „Meni jako inspirativna bila je i jalova okoštalost jugoslovenske popularne scene. Užitek mi je još i danas lomiti ljušturu očekivanog, preneraziti jedne, a jako zabaviti druge. To je možda bila mekoteroristička tehnologija u stvaranju stihova“, reći će 2021. u intervjuu Zorici Kojić i Draganu Ambroziću za Slobodni Radio Gornji Grad. U Živadinovljevoj predstavi Brecelj interpretira svoje stihove kroz, kako ih je on nazvao, slogomelodije. U istom intervjuu opisat će svoj nastup: „U zimskom donjem

vešu, stojim lijevo od gledalaca i pjevam u slogovima, jednom derem svježije dnevne novine, a na kraju fotografišem oduševljenu publiku i zahvalne profesionalce.“

Kritičarka Nataša Berce primijetila je da je u usporedbi s drugim Živadinovljevim predstavama tijekom izvedbenih odnosa u toj predstavi drugačiji, „donekle umekšan, zamršen i potkrijepljen simbolima koji nekako nisu njegovi, ali se iznenađujuće dobro uklapaju u estetiku izvedbe“. Predstava *Biokozmizam: Izreka*, prema njezinu je mišljenju „ljudskom toplinom i duhovitošću biomehanički princip pretočila u univerzalni jezik, u neočekivano efektan spoj naizgled nespojivih, a u performativnoj estetici različitih, kulturnih figura Marka Brecelja i Dragana Živadinova“. Dvije snažne i potpuno različite umjetničke osobnosti povezala je bolest, ali i, ističe kritičarka, „nesalomljiv duh“. Iz današnje perspektive gledano, bio je to svojevrsni Živadinovljev oproštaj s velikim slovenskim performerom, njegov obred rastanka koji u drukčijem kontekstu izvodi u svojoj najpoznatijoj i najdugovječnijoj kozmonautskoj predstavi *Noordung 1995 – 2045*.

Nakon što su Damir Bartol Indoš, Tanja Vrvilo i Zlatko Burić Kićo pogledali predstavu *Biokozmizam: Izreka* u Ljubljani, Indoš i Tanja su bili, reći će mi, „pod velikim dojmom izravnosti i snage Draganove geste i Markove autonomne prisutnosti“.

Stoga su mu tri godine poslije, zajedno sa Živadinovom i sinom mu Aljošom te Breceljevom suprugom Arijanom, priredili svečan, velik i spektakularan *in memoriam* u predstavi nazvanoj prema riječima njegove pjesme *KontrazaPad Rotulus Homo Pendulum*, premijerno izvedenoj u Velikoj dvorani Pogona Jedinstvo 14. siječnja, s jednom reprizom 15. siječnja ove godine.

„Dragan je pokazao kako izgleda kazališni momentum činjenja u pravom trenutku, odnosno umjetničke suradnje s Markom Breceljom za vrijeme njegova aktivnog života, a mi smo zakasnili i pokušali dogovorno s

Markovim dnevničkim zapisima i Arijanom, ali i s Draganom i njegovim sinom, kazališnim redateljem Aljošom, naš rad koji je po kriteriju aktivnog života nastao u neprirodnom trenutku, iznova uspostaviti barem kao nemrtvi rad“, objasnio mi je Indoš u razgovoru za *Hrvatsko glumište*.

S Tanjom Vrvilo on već godinama traga za umjetnicima i njihovim ostvarenjima koji našoj javnosti nisu dovoljno poznati. Na sebi svojstven šahtofonski način predstavili su nam književno stvaralaštvo Dunje Robić u *Ismeni*, u *Panici pod suncem* otkrili su nam zenitista Branka Ve Poljanskog, u *Svi pričaju o vremenu mi ne* citiraju kolumne Ulrike Meinhof itd. Na pitanje kako bira autore i tekstove, Indoš kaže: „Glavni poticaj je odnos s umjetničkim radovima povijesnih avangardi u najširem smislu kao mogućim ishodištem našega umjetničkog rada, a kojima je najčešće svojstveno dugotrajno prešućivanje, poništavanje ili neznanje o autorskim osobnostima s različitih područja djelovanja i njihova umjetničko-političkog rada. Mi taj rad želimo iznova učiniti vidljivim i aktualnim, a njihove autore našim suvremenima.“

Marko Breclj u tom je smislu ponajviše naš suvremenik. Iako je više puta izvodio performanse u Zagrebu (najčešće u Močvari), a nastupao je i u Kumrovcu i Puli, Rijeci, Zadru i Splitu, šira javnost veže ga i dalje uz bend Buldožer, unatoč tome što je svojim performansima ispisao zlatne stranice povijesti izvedbene avangarde na ovim prostorima. Svoje nastupe nazivao je multimedijским performiranim koncertnim agitkama, a na različitim unutarnjim i vanjskim prostorima znao je nastupati i više od četiri sata.

Nije volio da ga nazivaju alternativcem. „Ne priznajem riječ alternativa,“ često je ponavljao, „ali priznajem riječi otpornička kultura i kultura drugačijih.“ Toj kulturi pripadaju i Živadinov i Indoš kojima je Breclj bio svojevrsni uzor, odnosno (kako će Indoš istaknuti) „radikalni umjetnički učitelj“.

Nadahnete mekoterorističke akcije

Svoju prvu predstavu u Teatru &TD *Kineski rulet* Indoš je nazvao mekim terorističkim činom, a upravo je pojam mekog terorizma skovao Marko Breclj. Tom je sintagmom opisao svoje političke akcije: u *Vatentatu* je ispuhivao kuglice od vate na ministra Dimitrija Rupela; slovensku ministricu kulture u ljubljanskoj Filharmoniji gađao je avion-tortom, kad je njegovo Društvo prijatelja umjerenog napretka od lokalnih vlasti za ljetni glazbeni festival dobilo samo 500 eura; svoje neslaganje s kulturnom politikom pokazao je prosvjednim performansom ispred zgrade Općine u Kopru gdje je iz građevinskih kolica istresao 50.000 kovanica od jednog centa. Česta meta bio mu je koparski gradonačelnik Boris Popovič. S obzirom na to da se i sam više puta kandidirao za gradonačelnika, tijekom izborne kampanje izvodio je performans *Lavež*, u kojemu bi, svaki put tijekom Popovičeva govora, u psećem položaju lajao i cvilio. Kad je Popovič dobio izbore, izvodio je performans *Klečeci ispred gradske općine*. Breclj je na koljenima nosio zavezane papuče, jer je svaki put kad bi ugledao gradonačelnika, padao na koljena. Zavezane krpe oko nogu ili štitnici na koljenima također su postali njegov zaštitni znak. U spomen na to, Živadinov tijekom predstave *Rotulus Homo Pendulum* ima na koljenima oblijepljene ljepljive trake, a Indoš zavezane cipele.

U performansu *Zlatno doba* ispred Gradske skupštine danima je puhao i pucao balone zlatne boje, a eksplozivni zvuk pucanja ometao je rad lokalnih čelnika. Balone srebrne boje (jer nije bilo zlatnih) dobila je i zagrebačka publika na njegovu, kažu sudičnici nezaboravnom, nastupu od četiri i pol sata u Močvari 2015. godine. Gledatelji su tada napuhivali balone dok nisu eksplodirali. Zlatni baloni bili su i neizostavni rekviziti u predstavi *Rotulus Homo Pendulum*, s tom razlikom što ih publika nije napuhivala.

Breclj je bio oštar protivnik NATO saveza. Tijekom referenduma o priključenju Slo-

venije NATO-u, američko Veleposlanstvo i zgradu Vlade bombardirao je papirnatim avionima, na kinu pokraj koparske Općine ispisivao je grafit „Zelje nas u NATO pelje!“, a u predstavi *Rotulus Homo Pendulum* dio izvođača ispisuje natpis „Thank you but we refuse your help“, što je bio dio performansa *Marincirana srijeda* koji je izazvao najveći skandal u Sloveniji. Američki marinci sišli su na koparsku obalu u sklopu humanitarne akcije Crvenoga križa kako bi stanovnicima pružili pomoć. Breclj se ponudio da ih odvede do škole koja se trebala okrečiti. Međutim, kad su krenuli za njim, nije ih odveo u školu, nego u Omladinski i kulturni centar, koji je tada vodio. Na početku je s njima odigrao „međudržavnu utakmicu“ stolnog nogometa, a zatim ih je u galeriji Centra uvrstio u svoj performans pokazavši im, zajedno s pjesnikom i dugogodišnjim suradnikom Ivanom Volaričem Feom, spomenuti natpis. Uvrijeđeni marinci bez pozdrava su napustili Centar, a na odlasku su ugledali grafit „Fuck off army!“ Nakon toga se oglasila komanda američkog broda, ali i lokalni slovenski političari koji su se obrušili na svojega *enfant terriblea*. U Pogonu Jedinstvo pisali su se ti transparenti (npr. „Fuck off NATO“) i potom se gazili, izviki-vale su se parole na megafonima, a izgovarao se i dio njegova izvještaja s tog događaja koji je zapisan i u programskoj knjižici.

Protivio se Breclj i ulasku Slovenije u Europu u uniju. U povodu ulaska Hrvatske u EU 2012. održao je performans *Magarac u Zagrebu* i *Sedam sekretara SKOJ-a Cvrkut*, kad nam je poručio: „U EU vas ne čeka ništa dobro.“

Bijes katolika izazvao je tijekom blagdana Velike Gospe kad je u performansu *Bezgrešno 1* na pročelju koparske katedrale tijekom i nakon mise projicirao ulomke iz antologijskoga ruskog filma *Krstarica Potemkin* Sergeja Mihajloviča Ejzenštejna iz 1925. U predstavi se o tom događaju iznose njegovi dnevnički zapisi u kojima opisuje agresivne reakcije vjernika. Citiram Breclja iz programske knjižice: „Priznajem: imao sam drugačiju sliku o onima koji su do maloprije bili u Božjoj bli-

„Ne priznajem riječ alternativa,“ često je ponavljao Breclj, „ali priznajem riječi otpornička kultura i kultura drugačijih.“ Toj kulturi pripadaju i Živadinov i Indoš kojima je Breclj bio svojevrsni uzor, odnosno (kako će Indoš istaknuti) „radikalni umjetnički učitelj“.

zini i netom ih je blagoslovio duhovni pastir. (...) Nije ih bilo briga za našu dobru namjeru da ljusku hrama duhovnosti oplemenimo duhovnim stvaralaštvom.“ Provokaciju je nastavio i 2003., kad je na Veliku Gospu Društvo prijatelja umjerenog napretka omotalo zvona crkve u izrezani socijalistički tapison (*Tapisonirano vnebovzetje*).

Rotulus Homo Pendulum nije poput Brecljevih performansa provokativan, ali u usporedbi s drugim predstavama DB Indoš Kuće ekstremnog muzičkog kazališta, čini mi se politički izravniji. U izvedbenom postupku Indoš i Vrvilo dosljedni su u svojem istraživačko-umjetničkom izričaju, što znači da poput mozaika, zajedno s glumcima i glazbenicima, izvode 18 točaka – Brecljevih pjesama i tekstova o pojedinim performansima, njegovih izvještaja i ulomaka iz dnevnika te komentara publike. Sav je materijal, kao i inače, razlomljen u sitne dijelove koji se izvode na neizostavnim megafonima, mikrofonima i šahtofonskim instrumentima. Velika dvorana Pogona Jedinstvo bila je ispunjena mnogim sitnim i krupnim predmetima koji su se odnosili na pojedine performanse, ali i umjetnike. Primjerice, na reketima za stolni tenis bili su upisani suprematistički znakovi (trokut,

križ, krug) karakteristični za Živadinovljevu estetiku, a Aljoša i on bili su odjeveni u svoje prepoznatljive crne kombinezone. Kostimi Indoševe ekipe, poput zlatnih kombinezona u koje su bile odjevene glumice, također su podsjećali na neke prijašnje predstave Indoša i Vrvilo.

Kriegspiel – igra rata vodila se na stolu za stolni tenis, odnosno, kao što autori zapisuju: „Ping-pong agitke izvode se s 30 do 60-sekundnim ekstremnim komentarima!“ Izvodile su se i „mekoteroristove agitke *Zbogom oružje* i *Vikacije zabranjeno* koje su namijenjene publici sadašnjosti i prošlosti“.

Autići za djecu prizvali su sjećanje jednoga od izvođača na Brecljev koncert u zagrebačkom SC-u nakon odlaska iz grupe Buldožer, aludiralo se i na natpis na njegovu fići: „Najbolji auto je onaj koji vozi sretnu ljude“, odnosno na performans *Meteorološka vožnja*. Na pozornici je bio i bicikl koji je i Indošev čest, kako bi on rekao – zasluženi predmet. Bio je okrenut naopako jer je jedna Brecljeva pjesma upravo posvećena ležećem biciklu kojem „bremza cvili i lanac klepeće“.

Stajala sam pokraj Dragana Živadinova i njegova sina, redatelja Aljoše Živadinova Zupančiča koji su nosili knjigu *Umijeće ratovanja* Sun Tzua. U jednom trenutku Dragan je krenuo među gledatelje, smještene uz rubove cjelokupnog izvedbenog čina, noseći praznu zdjelicu i „žicajući“. To je aluzija, pretpostavljam, na performans *Žicanje* u kojemu je Breclj otkinuo dio bodljikave žice i dao je u ruke djeci, svojoj *Publici budućnosti*. Svoj doživljaj nastupa u zagrebačkom MM centru opisala je desetogodišnja Vanda Heidl, što su u predstavi prenosili glumci dok je Živadinov „žicao“. Bila sam na nekoliko njegovih informansa u kojima je držao podulje monologe, stoga mi je bilo neobično gledati toga velikog slovenskog redatelja u novoj ulozi - poštujući Brecljev izraz i slijedeći njegov humor, Indoševu poetiku, a pritom nimalo ne iznevjerivši sebe. U predstavi je istaknuo da je kazalište, nakon što je četiri tisuće godina bilo transfor-

mativno, u 20. stoljeću postalo performativno. „Marko Breclj je jedan od prvih u našim krajevima koji je proizvodio performativnu umjetnost“, kazao je i otkrio da je „to razlog što *performira* u ovoj predstavi“.

U svojem *in memoriamu* za Breclja novinar Zoran Stajčić upravo je na portalu *Ravno do dna* izdvojio performans *Žicanje*: „Ne znam je li itko poput njega bio u stanju prezentirati realnost tako da je bio zanimljiv i djeci i odraslima. Samo je on bio u stanju otići u polje na granici i kliještima ‘nabrati’ nekoliko metara svježe žilet-žice, zapakirati je u kutiju i onda je pokazivati djeci tijekom svojeg nastupa i komentirati je kao posljednji civilizacijski doseg u međudržavnim odnosima.“

Pjesme u šahtofonskoj i dramskoj izvedbi

U predstavi *Rotulus Homo Pendulum* većina odabranih Brecljevih i Feovih pjesama izvodi se uz pomoć šahtofonske partiture i raznih oklopljenih instrumenata, no neke od njih izgovorene su klasično, njegovanom dramskom interpretacijom vrhunskih glumaca poput Zlatka Burića Kiće, koji je samo zbog te predstave doputovao iz Danske. Izvodili su pjesme koje je Breclj stvarao s Feom u bendovima Marjanov čudni zajec i Duo Zlatni zubi, poput *Sexi disco hita*, *Vrbe*, *Bevskanja* i *Smrti*. Pjesme *Vrbe*, *Bevskanje* i *Smrt na ploči* (LP-u) recitira Ivan Volarič Feo, dugogodišnji Brecljev prijatelj i suradnik, pjesnik, glazbenik, glumac i pjevač, u svakom slučaju jedan od najzanimljivijih slovenskih multimedij-skih umjetnika, koji je umro 2009. godine.

Pjesma *Bevskanje*, koja je bila jedna od glavnih atrakcija na nosaču zvuka, u predstavi je povjerena publici. Podijeljeni su nam papiri sa šahtofonskom partituruom u kojoj su riječi razlomljene, a način njihova izgovaranja određuju boje. Lijeva strana izgovarala je dio stiha, desna drugi dio i tako do kraja pjesme. Breclj je volio interaktivnost i humor, a taj nas je interaktivni trenutak sve nasmijao. I na njegovim nastupima s Feom *Bevskanje* je

> *Rotulus Homo Pendulum* foto: Ratko Mavar

izazivalo salve smijeha, a u ovoj izvedbi nam se pokazalo i to da šahtofonsku partituru nije nimalo lako izgovarati.

Sada mi se čini da smo tim zajedničkim činom (mi i izvođači) odali čast Brecelju i Feu, makar mnogi od nas i nesvjesno.

Za one koji ne znaju kako izgleda šahtofonska partitura, citirat ću Indoševo pojašnjenje iz razgovora za *Hrvatsko glumište*:

„Postoje četiri osnovne boje: crvena, plava, žuta i zelena. Crna je zajednička. Dvostruka grafička notacija povezuje tekstualno znakovlje za glas i znakovlje za instrumental. Zahvaljujući bojama, izvođači znaju kako će interpretirati pojedinu riječ, kojom bojom glasa, kojom brzinom, a pritom su riječi letristički izolirane na slova i slogove. Slova i slogovi su u stalnoj montaži, ponavljaju se, variraju, režu, ubrzavaju, usporavaju, zaustavljaju, palindromski rotiraju, sempliraju. U partiturama su upisane i oznake za različite opružne i glasovne stilove i efekte.“

U šahtofonsku partituru upisane su i pjesme s Breceljevih samostalnih albuma, kao što su *Desant na Rt dobre nade*, *Žiga Žaga* ili *Parada*, pjesma s prvog solističkog albuma iz 1981.

Prvi dogovorni zajednički nastup

Na početku toga fascinantnog izvedbenog događaja publiku u prostor Velike dvorane megafonima pozivaju glumci, česti Indoševi

„U tom ludilu u kojemu meni ništa nije bilo jasno, doista paze na prislan odnos s publikom, tako da sjedite tamo očarani i možda kao ja ne kužite ništa, a divno vam je.“

suradnici, Domagoj Janković i Sven Jakir sintagmama koje isprepliću različite, a opet vrlo podudarne estetike trojice umjetnika. A u dvorani se dogodio pravi Dodogovor, što je naziv Breceljeva nezavisnog portala koji je još aktivan. U njemu je Brecelj, kao žustri zagovaratelj i čuvar nezavisne kulture, polemizirao sa slovenskom Vladom. Pisao je o dogovorima i raspravama, slaganjima i neslaganjima čelnih političara i članova nevladinih organizacija, iznosio je svoje oštre komentare na pojedine političke odluke i poteze. Objavio je strategiju sustavnog razvoja nevladinih organizacija u Sloveniji, izvještaje s konferencija za novinare, videoulomke svojih performansa, pojedine emisije *Šjora Špija* Radio Pule i dr. Danas stranicu održavaju članovi Društva prijatelja umjerenog napretka, ponajviše Breceljeva supruga Arijana.

Dodogovor je Brecelj nazivao „web prozorom mog života“, a za novinara Zorana Stajčića to je Breceljev „odgovor na ‘regionalnu glupost’“. Cijelu mudrost normalizacije koja nam je uvijek udaljena kao Godot od Vladimira i Estragona, sveo je u te dvije riječi. Do dogovora. Bez dogovora ništa. Dogovor kao voljnost želje za rješenjem sa svih strana. Dogovor kao početak. Početak koji svi čekamo i umiremo u tom čekanju.“

Dok je s političarima teško dolazio do dogovora, s umjetnicima mu je bilo lakše. Mnogi pamte njegov slamnati šešir s adresom mrežne stranice (www.dodogovor.org), a u predstavi Aljoša Živadinov Zupančić pokazivao ga je gledateljima noseći ga na štapu. O tome će Indoš poslije reći:

“U sretnom trenutku, s Draganom i Aljošom, koji su samoinicijativno donijeli iz Ljubljane Markov aktivistički šešir za naš postgravitacijski mikrofonski stalak, vlakom je došao i euforični preokret, dilema oko trenutka rada pretvorila se u nedilemu, trenutak postao prirodan i to se moglo vidjeti u izvedbama.“

U vrlo zgodnoj igri riječi na početku *Rotulus Homo Penduluma* isprepliću se Brecelj, Živadinov, Kićo i Indoš, pokazujući da je među

njima uvijek vladao dogovor, međusobno uvažavanje i slaganje, svojevrsna sličnost u umjetničkom promišljanju koje je ujedno i životno, jer je kod njih trojice nemoguće odjeliti umjetnost od života. Upravo zato autori opisuju taj izvedbeni događaj riječima (citirano iz programske knjižice): „Interkozmički *Desant na Rt dobre nade* ima oblik mekošah-tofonskog performansa na hipertopijskom prizorištu Omladinskog kulturnog, društvenog, multimedijalnog i međugeneracijskog centra s dvadesetak artista. (...) Stvaramo rekonstrukcije mekoterorističkih akcija, pjesama i videoradova, oblike artvizma u umjetnosti, *re-enactmente* dnevnickog Dodogovora Marka Breclja, Arijane i Društva prijatelja umjerenog napretka koji ruši razlike između javnog i privatnog, povijesnog i aktualnog, apsolutnog i kontigentnog.“

Vrijedna arhivska građa

Ono što iza ove predstave ostaje, uz sjećanje koje je nestalno i varljivo, jest upravo programska knjižica. U njoj je zapisan djelić Brecljeve umjetničke ostavštine, što je vrijedna arhivska građa. Uz njezinu je pomoć gledateljima, koji su je pročitali prije, sigurno bilo lakše pratiti cjelokupno izvedbeno događanje. Oni koji su je listali poslije, dobili su pojašnjenja. Što će se sve događati, detaljno je opisano u „Prologu za javnu vježbu umjerenog napretka Ekstremnog muzičkog kazališta“, no moram priznati da mi prije predstave tekst nije bio suviše razumljiv.

Naime, vjerujem da nisam bila jedina koja je, kao kod većine Indoševih predstava, bila u isto vrijeme fascinirana i zbunjena, jer o materiji nisam ništa znala. Nevoljko priznajem da pripadam onoj skupini gledatelja koja se s Brecljevim performansima prvi put susrela na ovom neobičnom šahtofonsko interkozmičkom *re-enactmentu*. Njegova rokerska slava pridonijela je tome da sam ga i ja povezivala isključivo s Buldožerom. Žao mi je što su me njegova gostovanja u Zagrebu mimoišla, tako da mi je njegov (sad tek vidim

koliko važan i utjecajan) performerski i aktivistički rad bio stran. Ono što je pozitivno jest da me *Rotulus Homo Pendulum* potaknuo na istraživanje, prije svega na internetsko pretraživanje, čitanje tekstova, slušanje pjesama i gledanje videoulomaka, zahvaljujući kojima sam, tri godine nakon njegove smrti, otkrila Marka Breclja.

Uzbudljivo iskustvo gledanja

Što je onda bilo tako fascinantno u toj predstavi? Rekla bih sve. Od samog iščekivanja njezina početka u dvorištu Pogona Jedinstvo, megafonskog poziva za ulazak u indoševski uvijek uzbudljiv imaginarij pun neobičnih zvukova, instalacija, izvedbi. Mnogo toga se, kao i uvijek, događalo u isto vrijeme pa kao gledatelj moraš odabrati na što ćeš u određenom trenutku obratiti pozornost – to mogu biti videoprojeksije na zidu Ivana Marušića Klifa ili pojedina glumačka izvedba ili koncert stalnih Indoševih glazbenika (Dina Puhovski, Peter Oliver Jorgenson, Miro Manojlović, Damir Prica Kafka). Stoga je nemoguće tekстом obuhvatiti cjelokupnu izvedbu jer je, poput dramaturgije, i iskustvo gledanja fragmentirano, oslanja se na naše trenutačne vizualne i auditivne odabire.

Mnogo informacija i podražaja bombardira vas sa svih strana, no ta umjetnička bomba stvara nevjerojatne eksplozije koje pozitivno utječu na gledateljevo iskustvo. Uvučeni ste u energičan kreativni kaos vrlo promišljene strukture.

Svoj gledateljski doživljaj vrlo je jednostavno opisala Martina Mladenović na portalu *Perkatonic*: „U tom ludilu u kojemu meni nije ništa bilo jasno, doista paze na prislan odnos s publikom, tako da sjedite tamo očarani i možda kao ja ne kužite ništa, a divno vam je.“

Možda mnogi nisu bili ni svjesni da im se pružila i velika povlastica jer su uživo pratili izvedbu trojice velikana suvremene svjetske umjetnosti – Indoša, Živadinova i Burića. Uz

> *Rotulus Homo Pendulum* foto: Ratko Mavar

njih nimalo manje važni nisu ni ostali izvršni glumci: Tanja Vrvilo, Sven Jakir, Domagoj Jančević, Hrvojka Begović, Dragana Milutinović i Amanda Prenkaj, koja je prvi put nastupila u šahofonskoj predstavi. Nakon predstave bila je sva ozarena i s iskrenim osmijehom mi je rekla da je osjećaj izvedbe u predstavi bio nevjerovatan, da je jedva čekala iskusiti ga. Sreća na licima izvođača i gledatelja – to je ostalo nakon predstave. Nezaboravno iskustvo. I sam će Indoš mjesec dana nakon premijere zaključiti: „Ovaj kolektivni monumentalni napor duhovno recikliranog oživljavanja je uspio.“

Predstavom *Rotulus Homo Pendulum* ujedno je završio i prvi festival autorskog tandema

Kuće ekstremnog muzičkog kazališta Damira Bartola Indoša i Tanje Vrvilo, monumentalna izložbeno-izvedbena akcija *Šahto-kultura*. To je bio i spektakularni završetak proslave petnaestogodišnjega rođendana Pogona Jedinstvo koji se obilježavao cijele prošle godine različitim umjetničkim događanjima. Tijekom *Šahto-kulture* u rujnu su izvedene tri predstave: *Panika pod suncem*, *Svi pričaju o vremenu mi ne* i *Ismena*, a održane su i šahofonske radionice za djecu i odrasle. Damir Bartol Indoš i Tanja Vrvilo međutim time ne staju. Neprestano i posvuda vode šahofonske radionice; u travnju su u šatoru Cirkobalkane izveli novu predstavu *O slobodi slušača i predavača*, u kojoj su promišljali „usku povezanost

poezije i filozofije, obrazovanja, pedagogije i suodgovornosti filozofije u odgoju“. Na Praznik rada na Trećem programu Hrvatskoga radija premijerno je emitirana njihova audiodrama *Oklopljeni kvartet: Arahnofonija br. 4*. Za njih nema mirovanja, kao što ne miruje ni Dragan Živadinov. Indoša i Tanju sreća sam na Uskrs upravo na njegovoj predstavi u Sloveniji.

Treća repriza kulturne predstave

U Vitanju je 20. travnja 2025. bila treća izvedba njegove legendarne i najdugovječnije predstave *Noordung 1995 – 2045*. Predstava nastala na temelju drame Vladimira Stojšavljevića *Ljubav i država* izvodi se svakih deset godina. Na premijeri ju je izvodilo 14 glumica i glumaca, prva repriza bila je u ruskom Zvezdanom gradu u bestežinskom stanju, na drugoj reprizi preminulu glumicu Milenu Grm zamijenio je mehatron koji je projektirala Dunja Zupančić, a na trećoj reprizi u svemiru joj se pridružila Iva Zupančić. U zemaljskoj izvedbi zamijenili su ih neobično projektirani dronovi Dunje Zupančić. Njihovu prisutnost pratila je pjesma *Lepa moja Rožica* kako je Živadinov prije trideset godina i najavio – verbalne dionice glumica bit će zamijenjene melodijom, a glumaca ritmom. To je jedinstven projekt ne zbog same izvedbe, nego zbog ideje. *Noordung 1995 – 2045* žanrovski je određen kao pedesetogodišnji teatarski projektil koji će završiti tako što će 14 satelita ispunjenih melodijom ili ritmom vječno igrati predstavu u ekvatorijalnoj orbiti. „Idealni teatar po Živadinovu,“ zaključuje Agata Juniku u spomenutoj knjizi o Živadinovu i Indošu, „nema ni živih izvođača ni – publike.“ Zaključak argumentira riječima samog redatelja čija je misija kulturalizacija svemira: „To je veličanstveno, teatar gdje je gledalac – Sunce. (...) Mi radimo anarhokozmički teatar gdje je gledalac Sunce. A što je Sunce? Beskonačni niz nuklearnih eksplozija. A to je svaki gledalac koji dođe gledati i malu predstavu u Varaždinu – u njemu kad

Ono što mi je u predstavi *Noordung 1995 – 2045* bilo najdirljivije, uz pojavu dronova, jest i nastup Marka Mlačnika koji je, unatoč teškoj bolesti, došao na scenu u invalidskim kolicima, izgovorivši s vidnim naporom dio svojih replika.

gleda umjetničko djelo dolazi do nuklearnih eksplozija raznih vrsta. I on zasvijetli. Tu dolazi do svetog.“

O toj sam predstavi slušala na Živadinovljevim informansima, detaljnije mi ju je razjasnila izvrsna knjiga Agate Juniku (koju svakako preporučujem za čitanje) pa me silno razveselilo kad sam predstavu napokon pogledala. Biomehanički pokreti izvođača djeluju i dalje avangardno, kao prije punih sto godina, ali u isto vrijeme i retro. Tema je vječna, jer omću oko umjetnosti vlast ponovno steže pa je odnos kraljice Elizabete i Shakespearea i dalje vrlo aktualna metafora i vruća tema. A Maljevičevi suprematistički znakovi nevjerojatno su suvremeni i bliski s vrlo dojmljivim računalnim projekcijama. Ono što mi je bilo najdirljivije, uz pojavu dronova, jest i nastup Marka Mlačnika koji je, unatoč teškoj bolesti, došao na scenu u invalidskim kolicima, izgovorivši s vidnim naporom dio svojih replika.

Prije početka predstave čekali smo ispred Kulturnog središta europske svemirske tehnologije da Živadinov prozove boju s naših ulaznica. Ekipu iz *Rotulus Homo Penduluma* (bila je tu i Dina Puhovski te Arijana Markučić Breclj) prozvao je imenom Brecljevi. Tako se ponovno, u drukčijem izvedbenom obliku, dogodio susret trojice velikih avangardnih umjetnika. Za Breclja supstitut nije bila tehnologija, nego njegovi ljudi.

> Noordung 1995-2045, foto: Agata Juniku

Pitanje je hoće li i kada biti druga repriza zagrebačke predstave jer Zagreb, Ljubljani i Kopenhagen (gradovi u kojima žive Indoš, Živadinov i Burić) nije lako spojiti. Za slovensku četvrtu reprizu točno se zna da će biti 20. travnja 2035. Zajedničko objema predstavama jest to što je ulaznica besplatna.

Životne podudarnosti

Živadinov i Breclj dijele sličnu sudbinu što se tiče vođenja kulturnih centara. U Koprnu se Breclj zalagao za nezavisnu scenu u svim njezinim oblicima, podržavao ju je vodeći Omladinski kulturno-društveni i multimedij-ski centar, no njegove provokacije na račun gradonačelnika koštale su ga najprije novca, a zatim i Centra. „Neboderododirni um (Car Kopro) počeo nas je sudskim putem izbacivati iz općinskih prostorija kao pse“, rekao je novinaru i prijatelju Janku Heidlu (koji je objavio najviše tekstova o njegovu umjetničkom djelovanju) za portal *perun.hr*.

Zahvaljujući Draganu Živadinovu, Dunji Zupančić i Mihi Turšiču, naselje Vitanje dobilo je atraktivno Kulturno središte europske svemirske tehnologije (KSEVT). Planirali su u tu impresivnu građevinu pozivati umjetnike i istraživače s područja humanistike koji bi se bavili kulturalizacijom svemira. Živadinov ga je vidio i kao mjesto za proizvodnju satelita, centar za suborbitalne letove te centralu iz koje će se koordinirati gradnja *space shuttleova*. Međutim, nova vlast mijenja vodstvo Centra, transformira ga u državni institut i preimenuje u Javni centar svemirskih tehnologija Hermana Potočnika Noordunga. On postaje muzej otvoren široj javnosti, turistički komercijaliziran, u kojemu umjetnici mogu izlagati i izvoditi, ali ne i nesmetano istraživati i boraviti. Tako je Živadinov drugu i treću reprizu izveo u kružnoj dvorani KSEVT-a, ali je svoje djelovanje odavno preselio na drugo mjesto.

O predstavi *Noordung 1995 – 2045* više pročitajte u izvrsnoj knjizi Agate Juniku *Indoš i*

Živadinov, teatro-bio-grafije: sveto i ludičko kao modusi političkoga u teatru koja je spojila dvojicu velikih živućih avangardista u zajedničku izvedbu posvećenu trećem velikanu koji se sada, makar nema svoj satelit, sigurno bavi kulturalizacijom svemira. Valjalo bi sada napisati knjigu o Marku Breclju. Dok gledam u budućnost, osvrćem se i na blisku prošlost i bez zadržke mogu reći da će 2025. godina u kazališnom smislu biti godina za pamćenje. I to upravo zahvaljujući ovim dvjema jedinstvenim, fascinantnim i genijalnim predstavama koje je bila prava povlastica gledati.

IZVORI

Juniku, Agata. 2019. *Indoš i Živadinov, teatro-bio-grafije: sveto i ludičko kao modusi političkoga u teatru*. Akademija dramske umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu: Zagreb

<https://hrvatskoglumiste.hr/ne-mogu-pristati-na-to-da-je-umjetnicki-cin-inferiorniji-kirurskom-zahvatu/> (pristupljeno 2. 5. 2025.)

<https://www.neodvisni.art/refleksija/2019/12/konceptualna-gesta-ki-sprejema-minljivost-in-castispomine/> (pristupljeno 2. 5. 2025.)

<https://www.perkatonic.com/hr/article/156/rotulus-homo-pendulum-pogon-jedinstvo-15-1-foto-jahvo-joza-impresija-kazaliste-koncert-marko-breclj-zlatko-buric> (pristupljeno 2. 5. 2025.)

<https://www.perun.hr/kultni-slovenski-kantautor-marko-breclj-u-zagrebu> (pristupljeno 2. 5. 2025.)

<https://radiogornjigrad.blog/2021/07/22/marko-breclj-ne-izvinjavam-se-sto-sam-ziv/> (pristupljeno 2. 5. 2025.)

<https://ravnododna.com/marko-breclj-1951-2022-dogovora-stari-druze-do-dogovora/> (pristupljeno 2. 5. 2025.)

Rotulus Homo Pendulum, kružimo pjesničkim, dnevničkim, artivističkim zapisima i mekoterorističkim performansima Marka Breclja i Ivana Volarića Fea. 2025. POGON – Zagrebački centar za nezavisnu kulturu i mlade: Zagreb